

FUNDAMENTALIZMUSOK A 20-21. SZÁZADBAN

ROSTOVÁNYI ZSOLT

2015 eleje és 2016 márciusa között Európában három, radikális iszlamisták (dzsihadisták) által végrehajtott terrorakcióra került sor. A 2015-ben kirobbant migránsválság során pedig mintegy másfél millió migráns és menekült áramlott be az Európai Unió országaiba. Mindez a széles közvélemény – s a politikusok és a szakértők egy része – szemében is nem csupán az iszlamizmus (iszlám fundamentalizmus) radikális szárnyáról már sok éve kialakult negatív képet erősítette, hanem elmélyíteni látszott azt a törésvonalat is, amely sokak szerint az „őshonos” európaiak és az „idegen” muszlimok, a kereszténység és az iszlám között húzódik. Feléledni látszik Samuel Huntington kilencvenes évek elején született „civilizációs paradigmája” [Huntington 1998].

Az Iszlám Állam hálózatához tartozó dzsihadisták fő célja éppenséggel ennek a törésvonalnak a mélyítése. Ezirányú erőfeszítéseik látszólag sikerrel is járnak, hiszen nő az idegen- illetve iszlámellenesség, egyre többen tartják az iszlámot „idegennek”, az európai értékekkel összeegyeztethetetlennek. Ezzel szemben a tényleges törésvonal a szélsőségesek, a fundamentalisták, mégpedig „mindkét oldal” fundamentalistái – egyik oldalon a dzsihadisták, a másik oldalon a szélsőjobboldali nacionalisták – között húzódik, vagyis valójában nem civilizációk, hanem fundamentalizmusok összecsapásáról¹ beszélhetünk.

Sokak szemében a fundamentalizmus mindenekelőtt az iszlámmal kapcsolható össze. Ez tévedés. Minden nagy világvallásnak vannak fundamentalista irányzatai, sőt a fundamentalista szemléletmód nem csupán a vallásokra jellemző. A következőkben rövid áttekintést adunk a vallási és nem vallási fundamentalizmusokról, szembenállásukról és talán meglepő hasonlóságaikról. A fundamentalizmus, a fundamentalista szemléletmód – még az erőszakot ténylegesen nem alkalmazó válfajai is – komoly akadályt képezik a különböző vallások, kultúrák, etnikumok, eszmék, ideológiák, nézetek békés együttélésének és dialógusának, a kizárólagossággal szemben a sokszínűség, a sokféleség, a „másság” elfogadásának.

A FUNDAMENTALIZMUS ÉRTELMEZÉSEI

A fundamentalizmusnak többféle értelmezése ismeretes. Maga a kifejezés a 19. század végi – 20. század eleji amerikai protestantizmus egyik irányzatának, a protestantizmuson belül a liberális modernizmussal szembeni mozgalmának elnevezésére jött létre. A „fundamentals” – alaptételek, alapelvek – szóból származik az irányzat elnevezése, úgyis, mint az „eredeti”, „tisztá”, még

¹ A Huntingtont parafrázáló kifejezést Tariq Alitól kölcsönöztük [Ali 2003].

nem „eltorzított” alapelvekhez való ragaszkodás/visszatérés szükségessége. Az idők folyamán azonban jelentése sokkal kiterjedtebbé és általánosabbá vált, s erősen negatív jelentéstartalom társult hozzá. A protestantizmus mellett alkalmazzák egyfelől más vallások (mindenekelőtt az iszlám és a judaizmus) az alapokhoz való visszatérést hirdető irányzatainak megnevezésére is, másfelől nem csupán vallásokhoz kapcsolódva bizonyos merev, leegyszerűsítő, kétpólusú szemléletben gondolkodó, magát az igazság kizárólagos letéteményesének tartó, a dialógust elutasító szemléletmódot is jelöl. Az elmúlt időben elterjedt a különböző, nem vallási, „jelzős” fundamentalizmusok (gazdasági/piaci, politikai, nemzeti/nacionalista/kulturális stb.) használata is, sőt beszélhetünk a „modernség fundamentalizmusáról” is [Holley 1994], ami a modernitás kultúrájának, racionalitásának a világra történő rákényszerítésével egyenlő.

John Esposito a modern fundamentalizmuson belül megkülönbözteti a fő áramlatot (mainstream) és a szélsőségeket, az erőszakot nem alkalmazó és az erőszakot alapvető eszköznek tekintő irányzatokat. Példája szerint a keresztény jobboldal és a vahnábita iszlám fő áramlata – bár a kizárólagosságon alapul és vallási pluralizmussal és toleranciával aligha jellemezhető – nem támogatja az erőszakot és a terrort, ezzel szemben a keresztény jobboldal és a vahnábita iszlám militáns formái a kizárólagosságon alapuló teológiai világnézetet a gyűlölet teológiájává transzformálják, s ezzel legitimálják az erőszakot és a terrorizmust [Esposito 2011: XII].

Sokan próbálkoztak már a fundamentalizmus definiálásával. Jóllehet ezek a kísérletek más és más elemekre helyezik a hangsúlyt, jó alapot szolgáltatnak ahhoz, hogy levonhassunk néhány általános érvényű következtetést. „Amikor egy embercsoport abszolút igazsággá nyilvánít egy credót, egy tézist vagy dogmagyűjteményt és ragaszkodik ahhoz, hogy az igazi politikát ezekre kell alapozni, tulajdonképpen fundamentalizmusról van szó” és „a vallás kieroszakolt visszatérését a politikába manapság fundamentalizmusnak nevezik” [Heller 1995]. „Olyan magatartás, amely menekül vagy kitér az igazról és helyesről folytatott diskurzus elől és ehelyett vélt vagy állított igazságokat megingathatatlan és vitathatatlan fundamentumnak nyilvánít.” [Holley 1994].

A FUNDAMENTALIZMUS JELLEMZŐI

A vallási fundamentalizmusok közös jellemzője egy mítizált-idealizált, „elképzelt” múlt, ahol még az „eredeti”, nem „eltorzított” alapelvek érvényesültek. Ezek azonban az idők folyamán – rendszerint a politikai érdekviszonyok vagy más materiális tényezők hatására – „elszennyeződtek”, aminek azután meg is lett a következménye, mégpedig a súlyos válságban lévő jelen. A fundamentalizmus rendszerint válságjelenségek kísérője, különösen válsághelyzetek idején erősödik fel.

Manuel Castells szerint „a fundamentalizmus olyan kollektív identitás kiépítése, ami az egyéni viselkedésnek és a társadalmi intézményeknek valamilyen – az Isten és az emberiség között közvetítő szerepet játszó tekintély által interpretált – isteni törvényekből származtatott normákhoz való igazítását jelenti” [Castells 2004]. Tovább gondolva – a fundamentalizmust egy olyan reaktív mozgalomnak nevezhetjük, amely a társadalmi és a személyes identitást a múlt képzetei (vallási esetben az Istentől származó és egy bizonyos, Isten és a közösség között közvetítő autoritás által értelmezett normák) alapján kívánja felépíteni, amelyet egyfajta idealisztikus-utópisztikus jövőbe vetít ki, hogy legyőzhesse a túrhetetlen jelent.

Bármiféle fundamentalizmus jellemzője még:

- a kizárólagosság, a kizárólagos igazság ismerete (vitathatatlan fundamentum), az egyedül helyes értelmezés, az interpretációk sokféleségének elvetése;
- az univerzalizisztikus igény, mindenki számára kötelezően előírt receptek;
- a demokrácia, a pluralizmus, egyáltalán: a „másság” elutasítása;
- intolerancia;
- mindenki számára világos, leegyszerűsítő, kétpólusú szemlélet: „jó” vs. „rossz”, „igaz” vs. „hamis” (a „jó” természetesen kizárólag saját maga képviseli);
- az „ellenség” könnyű azonosítása (akinek mások a nézetei, mint a miénk, aki nincs velünk, az az ellenséggel van);
- messianisztikus küldetéstudat;
- közösséghez tartozás;
- vallási-politikai aktivizmus, élcsapat, elit, kiválasztottak nagy szerepe;
- karizmatikus, tekintélyes, megfellebbezhetetlen, tévedhetetlen vezető, a tekintély hierarchiája;
- a szekularizált erkölcs „kétértelműségével” szemben a vallás alapigazságai;
- a modernség tudományos-technikai vívmányainak felhasználása;
- valódi, reális kérdések és problémák felvetése, sokszor helyes diagnózisok;
- helyes kérdésekre adott helytelen válasz: téves módszerek és eszközök alkalmazása – erőszak, terror;
- régi doktrínák, hagyományok újjáélesztése és aktualizálása;
- belső konfliktusok: ki a kizárólagos, egyedüli igazság letéteményese – episztemológiai harc;

Az egyébként egymással kibékíthetetlen konfliktusban álló fundamentalizmusoknak sok közös pontja van, számos ponton nagy a hasonlóság közöttük.

FUNDAMENTALIZMUS ÉS KULTÚRA

A fundamentalizmus és a kultúra között szoros az összefüggés, hiszen alapvetően a fundamentalizmus is kulturális indíttatású – jóllehet erősen „átideologizálódott” és „átpolitizálódott” – jelenség. A huszadik század nyolcvanas-kilencvenes évtizedeinek fordulóján bekövetkezett korszakos változások alapjaiban változtatták meg a nemzetközi rendszert. Jó másfél-két évtizeddel ezelőtt készült elemzéseinkben részletesen foglalkoztunk a kultúra, a kulturális indíttatású folyamatok szerepének felértékelődésével, a kulturális identitások újjáéledésével a strukturális globalizáció és a civilizációs-kulturális fragmentáció ellentmondásos kettősségével jellemezhető nemzetközi rendszerben [Rostoványi 1999, 2002, 2004].

Egyre nagyobb számban nem állami aktorok, szimbolikus értelemben véve különböző „nyelveken” beszélő kulturális közösségek váltak egy olyan nemzetközi rendszer közvetlen szereplőivé, amelyben a „különbözőség” szerepe meghatározóvá vált. „Minden kor és minden társadalom létrehozza a maga másságképét” [Said 2000: 582]. A „másság” szerepe a globalizáció korában érzékelhetően megnövekedett. Egyes vélemények szerint „a különbözőzés lesz a valahova tartozás legfőbb kritériuma” [Wagner 1999].

A különbözőségről folytatott diskurzusban pedig meghatározó szerephez jutott a kultúra, az identitás és az idegen(ség). A múlt század nyolcvanas éveiben bontakozott ki először Nyugat-Európában – az azóta is többször újra fellángoló – vita a multikulturalizmusról, illetve a multikulturális társadalomról. Ez a vita Radtke szerint kifejezetten arra szolgált, hogy „a társadalomban a bevándorlók és a menekültek megjelenéséből következő változásokra az idegenséghez fűződő újfajta viszony megkonstruálásával reagáljon” [Radtke 1997: 39]. A lefolytatott viták egy „új realitást” fogalmaztak meg, mégpedig „megállapítják az etnikailag homogén nemzetállam végét”, miután a modern, globális világban „a különböző nemzeti, vallási és kulturális eredetű népcsoportok egyidejű jelenléte válik normalitássá”.

A különbözőség abszolutizálása vezet a fundamentalizmus egy, napjainkra különösen jellemző válfajához, a kulturális (nacionalista) fundamentalizmushoz. Erről különösen abban az esetben beszélhetünk, ha a kultúra a politikai diskurzus része lesz, s egyfajta kulturalista szemlélet válik uralkodóvá. A kultúra, illetve a kulturális különbség esszencialista felfogása ugyanis nem tűri meg a „másságot”, a más, „idegen” kultúrához tartozókat. Ez a szemlélet szükségszerűen hozza magával a „mi” vs. „ők” szembenállást, az eltérő kulturális identitások abszolutizálását, hiszen a nemzeti identitást a kulturális kizárólagosság alapján határozza meg.

Általában a kulturális fundamentalizmus velejárója a xenofóbia, a félelem az idegen(ek)től – ami nem egyenlő a rasszizmussal! A különböző kultúrákat nem hierarchikus rendbe sorolja, hanem helyette térbeli elkülönüléseket hangsúlyozza, lényegében újra-territorializálja a kultúrákat. Mindez gyakorta együtt jár a kulturális különbségek politikai kontextusokkal történő felruházásával.

Még az éppenséggel ellenkező szándékú multikulturalizmus is válhat fundamentalistává – Radtke megnevezésével „reaktív-fundamentalista multikulturalizmus” [Radtke 1997: 42] –, amennyiben az esszencializálás és a túlságosan is merev identitáskategóriák arra készítetik a kisebbségeket, hogy saját kulturális identitásuk falai közé zárkózva párhuzamos struktúrákat, párhuzamos társadalmakat építsenek ki.

VALLÁSI FUNDAMENTALIZMUSOK

Valamennyi fundamentalizmus – ellentétben a közvélekedéssel – nagyon is modern jelenség, a modern, globalizált világ kihívásaira adott egyfajta válasz, konzervatív felelet a modernizmusra, a modern világ újfajta – re-tradicionális – megközelítési módja. A vallási fundamentalizmusok létrejöttéhez a döntő lökést az szolgáltatta, hogy az adott vallás úgymond letért a helyes útról, az eredeti – helyes – alapelvek megromlottak, eltorzultak, következésképpen az erkölcsi romlás és hanyatlás időszaka következett el. A fundamentalisták ezért tudatosan elkülönültek a nagyobb vallási csoporttól, „kivonultak” abból, hogy „élcsapatként” kívülről kezdjék meg a visszatérést az eredeti, nem „eltorzult” alapelvekhez, és a társadalom „jó útra terelését”.

Valamennyi vallási fundamentalizmus szorosan kapcsolódik az érintett ország vagy régió politikai és társadalmi kérdéseire, problémáikhoz. Az amerikai protestánsok az Egyesült Államok belső helyzetéhez, illetve globális hegemon pozícióihoz, az iszlám fundamentalisták a régió társadalmi és gazdasági problémáikhoz, a „nem az iszlám alapján álló” politikai rendszerekhez és a Nyugatnak való alárendeltség-érzethez, a zsidó fundamentalisták pedig Izrael Államhoz. Közös jellemzője tehát a vallási fundamentalizmusoknak az „átpolitizáltság”, a hatalmon lévő politikai vezetések bírálata, illetve a kemény társadalomkritika.

Maga a vallási fundamentalizmus is több szempont szerint közelíthető. Egyik a szent szövegek, az Írások tulajdonképpeni betű (szó-) szerinti értelmezése, teljes mértékben elfogadva azok kinyilatkoztatott jellegét. A szent szövegek – éppen kinyilatkoztatott jellegük miatt – abszolút igazak és tévedhetetlenek. A másik szempont maga a fundamentalista mozgalom, amely a valláson belüli liberális-modernista irányzat negatívumaival szemben a bűnös eltévelyedéstől kívánja megóvni a vallás eredeti tisztaságát. Ez a kettő nevezhető teológiai-hermeneutikai megalapozottságú, illetve vallási-felekezeti jellegű fundamentalizmusnak [Gábor 2014]. Az első kimondottan vallási jellegű, amely megmarad a vallás határain belül, a második viszont már túllép a vallási kereteken, a kifejezetten vallási szempontok sokszor már háttérbe is szorulnak a politikai és társadalmi jellegű, a társadalom és a politika átalakítására vonatkozó célkitűzésekkel és az ezek érdekében alkalmazott, gyakran radikális módszerekkel szemben.

Nagyjából a múlt század hetvenes éveitől széles körben megfigyelhető volt a vallások újjáéledése, „reneszánza”. Ennek a folyamatnak az egyik megnyilvánulási formája a fundamentalizmus erősödése és fokozódó politikai szerepvállalása. A fundamentalisták ugyanis – legyen szó akár keresztény, iszlám, vagy zsidó fundamentalistákról – a vallás „totalis” jellegéből indulnak ki. Felfogásukban a vallás nem korlátozódik pusztán a magánszférára, hanem az élet valamennyi területét (így a politikát és a társadalmat is) befolyásoló „totalitás”. Ezek a fundamentalista mozgalmak heves kritikával illetik a fennálló status quot, élesen bírálják a lokális és a globális viszonyokat egyaránt, sürgetik a mielőbbi változásokat, radikálisabb irányzataik harcot is indítanak értük.

Bírálják egyfelől a vallás túlzott háttérbe szorulását a társadalomban – ezért hirdetik a re-izlamiizációt, a re-krisztianizációt, a re-judaizációt, összefoglalóan a re-szakralizációt –, másfelől pedig rossznak, „tévútnak” tartják a hivatalos vallási establishment által követett utat; vagyis valójában „kétfrontos harcot” folytatnak. Megoldási alternatíváik többfélék, vannak mérsékeltek és vannak radikálisok, vannak, akik mielőbbi reformokat sürgetnek békés eszközökkel, mások viszont az erőszak hívei, amit előszeretettel alkalmaznak is.

Mindezekből is látható, hogy egy sajátos paradoxonnal állunk szemben, hiszen jóllehet kibékíthetetlen az ellentét az egymással élesen szemben álló, totalitárius és univerzális szemléletű vallási fundamentalizmusok között, számos olyan közös vonásuk, közös pontjuk is említhető, amelyek tekintetében azonos platformon állnak, amelyekben teljes az egyetértés mondjuk a keresztény és az iszlám fundamentalisták között. Létezik tehát egy másik törésvonal is, amelynek egyik oldalán a különböző vallások fundamentalistái, a másik oldalán pedig liberális-modernistái találhatók.²

PROTESTÁNS FUNDAMENTALIZMUS

A protestáns fundamentalizmus irányzatának létrejötté a 20. század elejére tehető, de háttéréhez hozzátartozik a 19. század végének helyzete, illetve az adott időszak történelmi eseményei. A 19. század vége, a tudomány dinamikus fejlődése új, modern társadalmi struktúra létrejöttét ered-

² Az interneten szerepel egy játék, egy kvíz, amelyben bizonyos kijelentésekről kell eltalálni, hogy vajon protestáns (Jerry Falwell vagy Pat Robertson), avagy iszlám fundamentalistáktól (Oszáma bin Ládén) származnak. Nem könnyű feladat. Lásd: Falwell-Robertson-Bin Ladin Quiz <http://funnystrange.com/quiz/>

ményezte, ugyanakkor felvetett jó néhány megválaszolandó kérdést is: mi az élet értelme, továbbá vajon a tudomány és a racionalizmus-e az igazság egyedüli útja? A világ a gyors változások következtében sokak számára zűrzavarossá vált, s ebben a zűrzavaros világban a hit egyszerű és könnyen érthető vezérfonalat kínált.

Az amerikai protestantizmuson belül rohamosan terjedt a liberalizmus irányzata. A liberálisok voltak azok, akik pozitívan álltak hozzá a darwinizmushoz, illetve az evolucionizmus eszmerendszeréhez, elfogadták az új Bibliakritikát – amely szerint a Biblia nem Isten sugallatának eredménye, hanem sok szerző állította össze –, valamint nem vetették el azt az összehasonlító vallástant, amely megkérdőjelezte a kereszténység kiváltságos helyzetét. A liberálisokkal szemben a konzervatívok egészen más álláspontot képviseltek: a „fejlődést” inkább hitehagyásként értelmezték, s hittek a közelgő végítéletben, Krisztus közeli eljövételében és a föld elpusztulásában. Mind mélyebbé vált a törésvonal a konzervatívok/tradicionálisok és a liberálisok között, előbbiek frontális támadást indítottak az evolucionizmus, konkrétan a darwinizmus ellen, utóbbiak viszont megkérdőjelezték a Biblia konkrétumait és elfogadták a tudomány igazságát. A 20. század első éveit a liberálisok erőteljes térnyerése jellemezte, s a felekezetekben komoly ellentét robbant ki a Biblia „rég” és „új” szemlélete között.

Ilyen körülmények közt indított Dwight Moody (1837-1899) – az amerikai protestáns fundamentalizmus „atyja” – frontális támadást a nemzet romlását okozó téves nézetek ellen. Chicagóban 1886-ban jött létre a Moody Bible Institute, amelyet újabb Biblia-intézetek és Biblia-iskolák megalakulása követett. A The Bible Institute of Los Angeles 1910 és 1915 között 12 kötetben jelentette meg a kor legjobb teológusai által az ortodox protestáns dogmák védelmében írt, 90 tanulmányból álló sorozatot, amely támadást intézett a modern Bibliakritika, a liberalizmus, a katolicizmus, a szocializmus, a modern filozófia, az ateizmus és az evolucionizmus ellen. A sorozat címe „The Fundamentals: A Testimony To The Truth” volt. Innen kapta az elnevezését maga az irányzat: fundamentalizmus.

A fundamentalizmus mind jobban radikalizálódott, a doktrinális viták fokozatosan átpolitizálódtak. A 20-as éveket fundamentalista előretörés jellemezte. 1919-ben megalakult a World's Christian Fundamentals Association, amely nem csak a hit védelmét tűzte zászlajára, hanem egységes és offenzív erőként definiálta saját magát. Curtis Lee Laws nevéhez fűződik az első definíció, amely az általa szerkesztett „The Watchman Examiner” 1920. július 1-jei számában jelent meg: „Javasoljuk, hogy azokat, akik ragaszkodnak az alapelvekhez és harcolni is szándékoznak az alapelvekért, »fundamentalistáknak« nevezzük” [Fundamentalism 2005]. A fundamentalisták egyre erősödő támadásokat indítottak a liberálisok – követelve a felekezetekből való eltávolításukat – és az evolucionizmus ellen, a darwinizmust téve felelőssé az első világháború kirobbantásáért is.

Nagy jelentőségű volt az 1925-ös daytoni „majom-per”, amely John Scopes biológiatanár ellen folyt, miután az anti-evolúciós törvények ellenére az iskolában tanította az evolucionizmust. Bár 100\$ pénzbüntetésre ítélték, a per a modern tudomány győzelmével zárult, s a liberálisok általános előretörését eredményezte. A fundamentalizmus háttérbe szorulása azonban csupán látszólagosnak bizonyult, mivel az irányzatot általános jobbra tolódás és a szélsőséges megnyilvánulások erősödése jellemezte.

Az amerikai protestáns fundamentalizmus – más vallási fundamentalizmusokhoz hasonlóan – a hetvenes években vett újra nagy lendületet. Mindehhez nagymértékben hozzájárult a protestáns fundamentalizmus két jellegzetes alakja, Pat Robertson és Jerry Falwell tevékenysége. Pat Robertson (1930-) híres „televangelista”, a CBN 700-as Klub című, Magyarországon is sugárzott

műsora révén vált ismertté (idős kora ellenére még ma is aktív, fiával együtt vezetik a műsort). Jerry Falwell (1933-2007) evangéliumi keresztény lelkipásztor, 1979-ben megalapította az Erkölcsei Többség (Moral Majority) nevű szervezetet, emellett „mint tipikus fundamentalista, Falwell egy különálló világot akart létrehozni” [Armstrong 2001: 275]³.

Megnyilatkozásaikból, műveikből levonható néhány általános következtetés az amerikai protestantizmus fundamentalista irányzatáról. Erősen támadják a szekularizációt, az ezzel együtt járó erkölcsi hanyatlást, az abortuszt, a feminizációt és a melegeket, az új világrendet és a globalizációt, valamint az iszlámot. Nézőpontjuk szerint közeledik az idők végezte, Krisztus második eljövetele új korszakot nyit majd, de előtte sor kerül a végső csatára, az Armageddonra. Nézeteik jellegzetessége, hogy a történelmi eseményeknek és a földrajzi helyeknek bibliai jelentőséget tulajdonítanak.

Az elsődleges ellenség, amellyel harcra kívántak szállni, a „szekuláris humanizmus”. A szekuláris humanizmus az, ami lerombolja a kereszténységet, ami az egykor bibliai alapokon álló Amerikából szekuláris államot csinált, s ami végeredményben nem más, mint Isten uralma elleni lázadás. A demokráciára, a kormányzási formára vonatkozó megállapításai kísérleties hasonlóságot mutatnak a zsidó és az iszlám fundamentalisták hasonló nézeteivel. „Az Alapító Atyák bizonyára nem akartak olyan közvetlen demokráciát, amelyben a többség azt teheti, amit csak akar” – mondta Robertson. Az alkotmányt pedig nem lehet olyan jogokkal felruházni, amelyek ellentétesek Isten akaratával [Armstrong 2001: 273].

Lássuk néhány, az iszlámra vonatkozó megállapításukat. Falwell: „az iszlám hit gyűlöletet tanít”, „véleményem szerint Mohamed terrorista volt... Jézus a szeretet példáját adta, akárcsak Mózes... úgy vélem, Mohamed az ellenkezőre adott példát”. Robertson: „az iszlám nem a béke, hanem a háború vallása”, „Adolf Hitler rossz volt, de amit a muszlimok akarnak tenni a zsidókkal, még rosszabb”, „a Korán azt tanítja, hogy addig nem jön el a világvége, ameddig a muszlimok meg nem ölnek minden zsidót.” [Religious Tolerance].

ISZLÁM FUNDAMENTALIZMUS

Az iszlám esetében meglehetősen problematikus a fundamentalizmus kifejezés használata. Problematikus amiatt, mert az iszlám organikus vallás, amely eleve a „totalitás”, vagyis minden szféra szabályozásának igényével lép fel. Elvileg tehát minden muszlim, aki az iszlám elveinek minél szélesebb körű érvényesülése mellett száll síkra, fundamentalista. Nincs is az arab nyelvben megfelelő kifejezés a fundamentalizmus pontos visszaadására. Általában az „uszúlija” szóval adják vissza, ami az aszl (t.sz. uszúl) szóból (alap[elv], gyökér) származik. Az „uszúl” szónak az iszlámban sajátos jelentése van, ez jelöli a vallás „gyökereit”, magát a doktrínát, a dogmatikát, a hitelveket – szemben az „ágakkal” (furú), vagyis a gyakorlati, praktikus részekkel. Mégis széleskörűen elterjedt az iszlám fundamentalizmus – és a sokak által ennek szinonimájaként használt iszlamizmus – kifejezések használata.

3 1988-ra a Falwell által vezetett Thomas Road Baptist Church-nek 18.000 tagja volt, teljes bevétele meghaladta az évi 60 millió dollárt, 392 televízió és 600 rádióállomást működtetett.

A szakirodalom nagyjából egységes abban, hogy a 19. század derekán az iszlámon belül kibontakozott reformmozgalom kettévált egy modernista és egy fundamentalista szárnyra. Maga a fundamentalizmus – a többi vallási fundamentalizmushoz hasonlóan – egy teoretikusok munkásságán nyomon követhető szellemi-intellektuális irányzat és egy cselekvő-aktivista, különböző szervezetek tevékenységében megnyilvánuló mozgalom. 1926-ban Egyiptomban alakult meg az első, modern értelemben vett iszlám fundamentalista szervezet, a Muszlim Testvérek Szervezete.

Az iszlám fundamentalisták szerint az iszlám alapelvei a maguk eredeti tisztaságában csak a Mohamed próféta halálát követő első négy, ún. „igaz úton járó kalifa” (al-khulafá ar-rásidún) időszakában érvényesültek, a későbbiekben eltorzultak, „elszennyeződtek” és különböző politikai-hatalmi céloknak rendelődtek alá. Ezért az iszlámot meg kell tisztítani a „szennyeződésektől”, rárokódásoktól és visszatérni az eredeti, „tiszta” alapelvekhez. Mindezt természetesen a gyakorlatban is meg kell valósítani, létre kell hozni az „iszlám államot”, vagyis iszlám alapokra kell helyezni az iszlám világ országaiban a társadalmat, a politikát, a gazdaságot, egyszóval az élet minden területét. A radikális iszlamizmus (dzsihadizmus) teoretikai megalapozója a Muszlim Testvérek Nasszer egyiptomi elnök által 1966-ban kivégeztetett vezető ideológusa, Szajjid Kutb, aki meghirdette az iszlamizmus „kulturális forradalmát”, szemben a mainstream dzsihad-értelmezéssel, kidolgozta a „permanens dzsihad” koncepcióját, mintegy állandó kötelezettséggé téve az ellenséggel folytatott (akár fegyveres) harcot [Qutb 2014].

A 20. század második felétől jól érzékelhető változás ment végbe az iszlám fundamentalizmuson belül, amit pontosan kifejez az iszlám fundamentalizmus helyett mind szélesebb körben használt iszlamizmus elnevezés is. Amíg ugyanis az első fundamentalista szervezetek és mozgalmak kimondottan vallási alapokon álltak és az iszlám eredeti tisztaságát szándékoztak visszaállítani, az újabb – nevezzük mi is így – iszlamista szervezetek és mozgalmak viszont már alapvetően nem vallási, hanem politikai indíttatásúak, többnyire vezetőik is az iszlám vallás kérdéseiben járatlan laikusok [Simon 2014a: 12-13].

Változást jelentett az is, hogy míg a radikális iszlamizmus első szakaszában a célpontot a „közeleli ellenség”, vagyis az iszlám világ országaiban hatalmon lévő és ezeket az országokat úgymond, nem az iszlám elvei alapján irányító politikai vezetések jelentették (merényletek sorozatát hajtották végre radikális iszlamista szervezetek Egyiptomtól Szíriáig, ilyennek esett áldozatául mások mellett Szadat egyiptomi elnök), a kilencvenes évektől a radikális iszlamizmus (másképpen dzsihadizmus) nemzetköziesedésétől célponttá a „távoli ellenség”, vagyis az Egyesült Államok és a vele szövetséges nyugati országok váltak. A két, a nemzetközi szinten tevékenykedő – egymással rivalizáló – globalizált dzsihadista szervezet az al-Káida és az Iszlám Állam. Előbbi terrorkiállítások sorát hajtotta végre a világ különböző helyein, utóbbi brutális megnyilvánulásai mellett Szíria és Irak általa elfoglalt területein „államépítésbe” kezdett, de maga, és a neki hűségesküti „fiók-szervezetek” sok merényletet hajtottak végre Európában és azon kívül is [Rostoványi 2015a, 2015b].

ZSIDÓ FUNDAMENTALIZMUS

A zsidó fundamentalizmus alapelvei nem különböznek az egyéb vallási fundamentalizmusok alapelveitől, amelyek lényege a valamikor a múltban létezett „igazi”, „tiszta” valláson alapuló zsidó közösség helyreállítása.

A judaizmusban nem könnyű elhatárolni egymástól egyfelől a fundamentalizmust, másfelől egyes ultraortodox, vagy vallásos cionista irányzatokat. Kétségteljes tény, hogy vallási szempontból mindenekelőtt az ultraortodox irányzat nevezhető fundamentalistának. Véleményünk szerint azonban az ultraortodoxia nem azonosítható automatikusan a fundamentalizmussal. Az ultraortodoxok között széles körben elterjedt a pietizmus, az imádkozás, egyéni elmélkedés, izoláció.

Ezzel szemben a zsidó fundamentalizmust a szilárd hit és elkötelezettség mellett a politikai aktivitás, a modern cionista társadalomban való aktív politikai részvétel jellemzi. Kiindulópontja a zsidó nép/nemzet különlegessége, kiválasztottsága. Az arab konfliktus része a zsidóság gonoszszal folytatott örök harcának, s a fundamentalisták szerint a tárgyalásos békefolyamat elképzelhetetlen. A jelenlegi történelem pedig része a megváltás folyamatának.

Sokan Zvi Jehuda Kuk rabbit, Palesztina első askenázi főrabbijának, Ávráhámmal Jicháknak Kuk rabbinak (1865-1935) a fiát tekintik „az izraeli zsidó fundamentalizmus atyjának” [Kiener 1997: 230], míg mások szerint éppenséggel az idősebb Kuk „a zsidó fundamentalizmus messianisztikus irányzatának az atyja” [Shahak és Mezvinsky 1999: 6]. Zvi Jehuda Kuk szerint a megváltás időszaka megkezdődött, s ez csakis Izrael földjén képzelhető el. Mindehhez azonban politikai lépések is szükségesek, s a cionizmust is az isteni megváltás mozgatja. Kuk rabbi vált a telepes mozgalom ideológiai vezéralakjává, illetve az ő munkásságán alapul a vallásos cionizmus (hardalim) mozgalma.

A cionista fundamentalisták az 1967-es háborút beteljesedésként élték meg, hiszen „visszaszerezték” a bibliai földeket (Júdea és Szamária). A háborúban Izrael által elfoglalt terület „szent föld”, vagyis vissza nem adható. A háború után nem sokkal megalakult telepes mozgalom elnevezése is vallási utalású: mitnáchálim = telepesek, a hitnáchél szóból (jelentése: „jogos örökséget birtokba veszi”, utalás az Ígélet földjének Izrael népe általi birtokbavételére). 1974-ben jött létre a Gus Emunim (A Hívók Blokkja) nevű, az elfoglalt területek betelepítését zászlajára tűző szervezet. A Gus Emunim tipikus fundamentalista szervezet, amely nemcsak a nyugati kultúrát bírálta, hanem egy olyan fundamentalista „ellenkultúrát” hirdetett, amely a szekuláris Izraelből való „kivonulás” révén valósítható meg. A szervezet csak saját tagjait tartotta autentikus zsidónak és cionistának [Sprinzak 1986].

Érdemes kiemelni Jehuda Amital rabbi tevékenységét, akinek a teóriája Karen Armstrong szerint sok rokon vonást mutat az Egyiptomban és Iránban a hetvenes években fellendülő iszlám fundamentalizmussal [Armstrong 2001: 266]. Amital szerint az 1973-as háború a zsidóság számára Isten büntetése volt a szekularizáció miatt, mivel a zsidók a túlzott elnyugatiasodás következtében eltértek az igazi értékektől. A vallásos zsidóknak kell megmenteniük a nemzetet. Izrael Állam léte bizonyítja Isten győzelmét a sátán fölött. Armstrong szerint Amital teóriája része annak a messianisztikus folyamatnak, ami tulajdonképpen nem más, mint „a nyugati civilizáció elleni szent háború”⁴

4 A modern szekuláris világ „túlélésért küzd, a mi háborúnk pedig a nyugati kultúra erkölcsstelensége és a racionalizmus mint olyan ellen irányul.” „Az idegenség elidegenedést okoz, mint azoknál, akik még ragaszkodnak a nyugati kultúrához és akik megkísérlik a judaizmus egyesítését a racionalista empiricizmussal és a demokratikus kultúrával”. Amital rabbi „On the significance of the Yom Kippur War” (1973) című munkájából idézi Shahak és Mezvinsky [1999: 96].

A zsidó fundamentalizmus kapcsán feltétlenül szólni kell Meir Kahane rabbiról (1931-1990) és a kahanizmusról. Kahane szerint a zsidóság Isten kiválasztott népe, hogy „egyedülálló, teljes, tiszta és komplett zsidó életet, társadalmat és államot hozzon létre Izrael földjén”. Kahane szerint a zsidó államot a Tóra kormányozza s a demokrácia értelmetlen, a szólásszabadság megengedhetetlen, parlamentre, alkotmányra nincs szükség. Az arabokat el kell űzni Izrael földjéről, amelyről csak a félelem révén mondanak le.⁵

A szélsőséges zsidó fundamentalisták nem riadnak vissza a militáns akcióktól, gyilkosságoktól sem. 1994. február 25-én az amerikai születésű kahanista Báruch Goldstein, a Zsidó Védelmi Liga tagja Hebronban a Pátriarkák sírjánál (al-Ibrahimi mecset) megölt 29 imádkozó palesztint és 150-et megsebesített. Goldstein csak a judaizmust tartotta vallásnak s szerinte a Messiás nem a világbékét hozza el, hanem a zsidók bosszúját a „gójok” felett.⁶ 1995. november 4-én pedig az oslói békefolyamatot hevesen ellenző Jigal Amir „az »igazi« zsidó vallás előírásainak megfelelően” meggyilkolta Jitzhák Rabin izraeli miniszterelnököt.⁷ A merényletet számos vallásos zsidó szervezet támogatta, hivatkozva az „igazi” zsidó vallásra, amelynek értelmében – amint erről a zsidóság történelme is tanúskodik – zsidók megölhetik az „eretnek”, vagy súlyos bűnt elkövető zsidókat [Shahak és Mezvinsky 1999: 3].

Ennek kapcsán komoly vita bontakozott ki Izraelen belül a zsidó történelmi múlt újra-értékeléséről. A cionista történetírás ugyanis a diaszpóra zsidóságát üldözött, békére vágó, az erőszak minden formájától távol álló népként tüntette fel. Lényegében hasonló az ortodox történetírás szemlélete is. Ezzel szemben több izraeli történész (például Israel Bartal professzor) egészen más álláspontot képviselve arra mutatott rá, hogy például Kelet-Európában erőszakos akciók sora – beleértve a gyilkosságokat – zajlott le magán a zsidóságon belül, s a gyilkosságok jelentős része vallási indokkal történt [Shahak és Mezvinsky 1999: 141-142].

Az elmúlt években Izrael Államban megfigyelhető egyes ultraortodox fundamentalista csoportok radikalizálódása. Sokan a sikrikim névvel illetik őket, ami az első században annak a zsidó csoportnak a neve volt, akik a római megszállás ellen küzdöttek. Ma sokan ezt használják a vallási fundamentalisták megnevezésére [Békefy 2012]. Az általuk lakott negyedekben például szinte teljes körű a nemek szerinti elkülönítés, közlekedési eszközökön például nők csak külön ülhetnek. Sokan a nők elkülönítését ki kívánják terjesztetni egészségügyi intézményekre, sőt üzletekre is. Ennek okai lényegében megegyeznek az iszlámmal: a férfiak ne essenek szexuális kísértésbe a nők láttán, mert ez elvonja figyelmüket Istenről és az imádkozásról.

5 „A demokrácia és a cionizmus összeférhetetlenek. ...Nem akarhatunk egyfelől egy zsidó államot, és egyidejűleg a nem zsidóknak megadni azt a jogot, hogy többséggé váljanak... A cionizmus nem azért született, hogy békét hozzon ebbe az országba: azért jött létre, hogy megteremtse a zsidó államot... Khomeini és az iszlám közelebb állnak a judaizmushoz, mint Jean-Jacques Rousseau, John Locke vagy Thomas Jefferson... Ha abból az alapelvől indulunk ki, hogy Isten teremtette az embert, és hogy mindenki Isten törvényeit kell, hogy kövesse, akkor valóban ugyanolyan vagyok, mint Khomeini...vagy bármely spirituális vezető. Sokkal közelebb állónak érzem magam hozzájuk, mint Schindler rabbihoz, aki a liberális judaizmus vezetője. Amit ez a rabbi judaizmusnak nevez, az nem más, mint ateizmus.” [Kahane interview 2010].

6 Goldstein korábban orvosként szolgált az izraeli hadseregben és következetesen visszautasította arabok – akár izraeli arabok – ellátását, mondván, hogy csak zsidókat hajlandó kezelni [lásd: Shahak és Mezvinsky 1999].

7 A gyilkosság kifejezetten vallási indítatású volt, úgymond „Isten parancsára” történt.

Meir Kahane ideológiájának bázisán alakultak a Kách (Kahanét a Knesszetbe) és a Kahane Cháj (Kahane él) nevű szervezetek. Mindkettőt betiltották Izraelben, előbbit rasszizmusért, utóbbit pedig terrorizmusért.

Meir Kahane rabbi alapította 1968-ban New York-ban a Zsidó Védelmi Ligát azzal a deklarált céllal, hogy „bármilyen eszközzel megvédje a zsidókat az antiszemitizmustól”. A szervezet azonban szélsőjobboldali erőszakszervezetté vált, amely terrorakciók sorát hajtotta végre az Egyesült Államokban [SPLC 2009].⁸ Napjainkra kiterjedt nemzetközi hálózatot hozott létre, s tevékenységének a súlypontja az Egyesült Államokból áttevődött Európába. Nagy-britanniai fiók-szervezetének honlapján a migránshullám és kiemelten a kölni események kapcsán élesen iszlámellenes megnyilvánulások találhatók [Jewish Defence League UK 2016].⁹ Franciaországban sokak részéről felmerült a szervezet betiltásának a szükségessége [France 24 2014].

KERESZTÉNY (SZÉLSŐ)JOBOLDALI FUNDAMENTALIZMUS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Az ebbe a csoportba sorolható amerikai szervezetek jóllehet deklaráltan kereszténynek vallják magukat, sőt a „keresztény identitás” alapján állnak, nem tekinthetők kifejezetten vallási fundamentalista szervezeteknek, s nem azonosíthatók a protestáns fundamentalizmussal, sőt számos ponton szemben állnak vele. Sajátos keresztény vallásértelmezésük alapján vallási alapokon álló, rasszista, fehér-felsőbbrendűségi ideológiát valló fundamentalisták.

Az Egyesült Államokban jó néhány „keresztény”, illetve „fehér felsőbbrendűséget” hirdető mozgalom, valamint fegyveres milícia működik. Egyik legismertebb ezek közül a keresztény identitás mozgalom, amelynek alapja az „angol (avagy brit) izraelizmus”, amely szerint a korai britek, az angolszászok, kelták az elveszett izraeli törzsek leszármazottai, s csakis ők részesülhetnek Isten kegyelmében (a zsidók nem jogos izraeliták) [Arnn és Bowman 1999]. A mozgalom egyes képviselői a nyolcvanas évek derekán forradalmat hirdettek az amerikai kormány ellen.

A keresztény identitás mozgalom egyik fegyveres milíciája az „Army of God”, amelyet éles abortuszellenesség jellemez. Ez a milícia évtizedek óta hajt végre fegyveres akciókat az abortuszt végző klinikák, illetve abortuszt végrehajtó orvosok ellen.¹⁰ 2001-ben 170 klinikának küldtek

8 Az FBI 2000-2001-es, terrorizmussal foglalkozó jelentése „jobboldali terrorszervezetnek” minősítette [Terrorism 2000/2001].

9 „Ezeknek a muszlimoknak, akik a »menekültek« álarcában érkeztek, az elsöprő többsége földjeinket jött elfoglalni és csakúgy, mint a történelemben az iszlám valamennyi hódítása esetében ez megerőszkolással, rabszolgasággal és gyilkosságokkal jár együtt... Hitetlen országnak tekintenek minket, amelyet az iszlámnak meg kell hódítania.”

10 A szervezet honlapja tele van a Bibliából vett idézetekkel és „amerikai hősnek” nevezi azt a Scott Roedert, aki 2009. május 31-én megölt egy abortuszokat végző orvost, George Tillert. („George Tiller 10 és 30 közötti számú gyermeket ölné meg naponta. Hány gyermeket ölt meg május 31. óta, amikor is Scott Roeder megállította? A válasz? ZÉRÓ”... George Tiller, a csecsemőgyilkos learatta, amit elvetett.”) Lásd: <http://www.armyofgod.com/>

fehér port – vélhetően anthraxot – tartalmazó levelet, amelyre azt írták: „Mindannyiótokat megölünk. Army of God.”

A keresztény patrióta mozgalom olyan csoportok laza hálózata, amelyet a keresztény teológia, apokaliptikus víziók és összeesküvés-elméletek kötnek össze. Elsődleges ellenségnek tartják a globalizációt és az amerikai szövetségi kormányt, s a keresztény értékek felsőbbrendűségét hirdetik. A mozgalmon belül jó néhány – deklaráltan önvédelmi jellegű – fegyveres milícia is működik. Minden idők egyik legtöbb áldozattal járó merényletét 1995. április 19-én Oklahoma Cityben hajtotta végre Timothy McVeigh, amikor felrobbantotta a szövetségi kormány épületét. 168 ember vesztette életét és 680-an sebesültek meg.

Külön hálózatként tartja számon a kérdéskörrel foglalkozó szakirodalom az amerikai milícia mozgalmat, amely paramilitáris jobboldali társadalmi-politikai mozgalom, s támadásainak keresztültüében az amerikai szövetségi kormány, illetve a „világméretű konspiráció” áll.

A fehér felsőbbrendűséget hirdető, rasszista és antiszemita szervezetek közül is kiemelkedett az Árja Nemzet (Aryan Nations), amely fénykorát a nyolcvanas években és a kilencvenes évek elején élte. A szervezetet alapító, Adolf Hitlert csodáló Richard Butler 2004-es halála és a szervezet működését finanszírozó pénzeszközök csökkenése nyomán a 2010-es évekre különböző kisebb csoportokra esett szét [SPLC 2010, 2015b].

Jóllehet a nagy, „klasszikus”, szélsőjobboldali ideológiát képviselő, (névleg) keresztény csoportok és szervezetek nagy része a kétezres – kétezertizedes évekre marginalizálódott, nem így az általuk képviselt szélsőséges ideológia. Ezen ideológia bázisán immáron zömmel „magányos farkasok” – és nem szervezetek – hajtják végre merényleteiket, terrorakcióikat.

Egy, az Egyesült Államokban 2015-ben készült jelentés megállapítja, hogy „a 9/11-es tömeggyilkosság óta Amerikában több embert öltek meg nem-islám hazai terroristák, mint dzsihadisták” [SPLC 2015a:4]. A jelentés szerint 2009 és 2015 között átlagosan 34 naponként követtek el „hazai terrorista támadást”, s az elkövetők az akciók 74%-a esetében „magányos farkasok” voltak. Az áldozatok számát illetően a jelentés különböző forrásokra hivatkozva különböző számokat közöl.

Egy másik, a Maryland Egyetem mellett működő terrorizmus-kutató szervezet¹¹ nemrégiben publikált jelentése szerint 1990 és 2014 között összesen 62 halálos áldozattal járó merényleteket követtek el az al-Káidához kötődők, míg a szélsőjobboldali szélsőségesek ideológiailag motivált merényletei 245 halálos áldozatot követeltek [START 2016].

IDEGEN-ELLENESSÉG, ISZLAMOFÓBIA EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

Az iszlám, mint fenyegetés, vagy veszélyforrás a kilencvenes évek elejétől, a kétpólusú nemzetközi rendszer szétesésétől jelen van a köztudatban, egyes vezető politikusok és szakértők megnyilatkozásaiban. A többmillió nagyságrendű muszlim közösségek léte a nyugat-európai országokban, az ebből adódó konfliktushelyzetek, a kérdés társadalmi, gazdasági, politikai és kultu-

¹¹ START (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism)

rális aspektusainak nem megfelelő kezelése szinte állandó fenyegetettségérzetet eredményezett az „őshonos” lakosság körében, amit csak felerősítettek a szélsőséges iszlamisták által elkövetett terrorakciók.

Megjelentek és egyre növekvő támogatottságra tettek szert a bevándorlásellenességet (sok esetben idegen-, illetve iszlámellenességet) zászlajukra tűző, többnyire szélsőjobboldali pártok és mozgalmak, mint például a Nemzeti Front Franciaországban, a Szabadságpárt Hollandiában vagy a legújabb: az Alternatíva Németországért Németországban. A hollandiai Szabadságpárt elnöke, Geert Wilders a Koránt Hitler „Mein Kampf”-jához hasonlította, mint aminek nincs helye az európai kultúrában. Az Alternatíva Németországért a mecsetek betiltását követeli, mivel „az iszlám nem része Németországnak”, a mecsetek pedig „nem csak a közös ima helyszínei, hanem elősegítik az iszlám tanainak terjedését, amelyek jogrendünk felszámolására irányulnak” [Independent 2016].

Bizonyos körökben teret nyert az a nézet is, miszerint az iszlámnak nincs helye Európában, következésképpen a muszlimokat el kell távolítani erről a földrésről. „Az iszlamofóbia és a muszlimellenes rasszizmus növekvő fenyegetéssé vált az európai társadalmakban” [SETA 2016], különösképpen a párizsi és brüsszeli merényleteket, illetve a „menekültválságot” követően.

Magyarországon „hagyományosan” az egyik legerőteljesebb az idegenellenesség az Európai Unió tagállamai közül. A TÁRKI a kilencvenes évek eleje óta kutatja a magyarországi idegenellenesség alakulását. 2006 júniusában a leginkább „nem szívesen látott” etnikumok közé bekerült egy fiktív, nem létező etnikum is: a „pirézek”. Ekkor azon mérlegelők körében, akik szerint van, akit be kell engedni Magyarországra és van, akit nem, 59% teljesen kizárta a pirézeket. Ez az arány 2007 februárjára 68%-ra emelkedett. (Ekkor a románokat 77%, az oroszokat 80%, a kínaiakat 81% és az arabokat 87% tartotta nemkívánatosnak Magyarországon [TÁRKI 2007].)

A helyzet a kétezertizedes évek közepére – nyilvánvalóan a migráns-válság hatására – tovább romlott. A TÁRKI közvélemény-kutatása szerint 2015 áprilisában érte el a 2012 óta mért idegenellenesség mértéke a csúcspontot, miután a felnőtt lakosság 46%-a minősíthető idegenellenesnek, ezzel szemben mindössze 9% idegenbarát, 45% pedig mérlegelő. Ez a 46% 3%-os növekedést jelent a korábbi, 2001-ben mért 43%-os csúcshoz képest. A mérlegelők körében a legmagasabb az arabok visszautasítottsága (94%), kicsit alacsonyabb a romáké, de 70-80% fölött van a kínaiak, az afrikaiak és a románok visszautasítottsága is, de még a „pirézek” elutasítottsága is eléri a 60%-ot [TÁRKI 2015].¹²

Az okok között szerepel az intenzív migránsellenes kampány, továbbá a migránsok és a terrorizmus közvetlen összekapcsolása [Simonovits 2015]. Az idegenellenesség mértéke még tovább növekedett a 2015. novemberi párizsi terrorakció és a szilveszteri kölni tömeges zaklatások következtében. 2006 elején már 53%-ot ért el azok aránya, akik senkit sem engednének be Magyarországra. Alig néhány hónap leforgása alatt jelentősen csökkent azok aránya is, akik empatikusan álltak hozzá a menekülésre készítő okokhoz. Így 52%-ról 34%-ra csökkent azok aránya, akik szerint a háborús övezetből érkezőket, 50%-ról 35%-ra pedig azoké, akik szerint az éhség és természeti katasztrófa elől menekülőket be kell fogadni.¹³ Továbbra is jellemző a „jóléti

12 A migránsokkal kapcsolatos magyarországi és európai uniós helyzetről bővebben lásd Simonovits és Mernát [2016].

13 Fortyog az idegenutálat idehaza. [Vasárnapi Hírek, 2016. április 9. 4-5.o.]

sovinizmus”, vagyis a félelem attól, hogy a bevándorlók elveszik a gazdasági javakat, elveszik a magyarok munkáját.

IRODALOM

- Ali, T. (2003): *The Clash of Fundamentalisms*. London, New York: Verso
- Armstrong, K. (2001): *The Battle for God. Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam*. London: Harper Collins Publishers
- Arnn, Ph. – Bowman, R. (1999): *Christian Identity. Profile*. <http://www.watchman.org/profiles/pdf/christianidentityprofile.pdf>. Lekérdezve: 2016. május 22.
- Békéfy L. (2012): *Agresszív csoport, a nevük: sikrikim. Kérdéses a zsidó ultraorthodox fundamentalizmus jövője*. <http://mindennapi.hu/cikk/egyhazi/agressziv-csoport-a-nevuk-sikrikim/2012-01-14/11847>. Lekérdezve: 2016. május 2.
- Castells, M. (2004): *The Information Age. Economy, Society and Culture. Volume II: The Power of Identity*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing
- Esposito, J.L. (2011): “Religious Fundamentalism and the Global Resurgence. Foreword.” In: Hamilton, M.A. – Rozell, M.J.: *Fundamentalism, Politics, and the Law*. New York: Palgrave Macmillan vii-xiv.o.
- Falwell-Robertson-Bin Ladin Quiz. funnystrange.com/quiz/ Lekérdezve: 2016. május 12.
- FBI 2000/2001: *US Department of Justice, Federal Bureau of Investigation*. <https://www.fbi.gov/stats-services/publications/terror/terrorism-2000-2001>. Lekérdezve: 2010. május 2.
- France 24 (2014): *Calls mount to ban France’s ‘violent’ Jewish Defence League*. <http://www.france24.com/en/20140729-calls-mount-ban-france-violent-jewish-defence-league>. Lekérdezve: 2016. május 6.
- Fundamentalism (2005): Who Thought of That Name? [christiantimelines.com](http://www.christiantimelines.com/Fundamentalism.htm), <http://www.christiantimelines.com/Fundamentalism.htm> Lekérdezve: 2010. május 2.
- Gábor Gy. (2014): *Előíratott nektek a harc – A fundamentalizmus (vallás)fenomenológiája*. <http://www.mozgovilag.hu/gabor-gyorgy-eloiratott-nektek-a-harc-a-fundamentalizmus-vallasfenomenologiaja/>. Lekérdezve: 2016. május 20.
- Heller Á. (1995): “A politika Isten halála után”. *Világosság* 36(4): 28-39.
- Holley H. (1994): “A »történelem végétől« a modernség fundamentalizmusáig”. *Világosság* 35(8-9): 59-71
- Huntington, S.P. (1998): *Civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest: Európa Könyvkiadó
- Independent (2016): *German political party Alternative für Deutschland proposes banning mosques*. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/germany-political-party-alternative-f-r-deutschland-proposes-banning-mosques-a6959611.html>. Lekérdezve: 2016. május 21.
- Jewish Defence League UK (2016): *Why we must oppose Islamisation and Rapefugees*. <http://www.jdl-uk.org/>. Lekérdezve: 2016. május 20.
- Kahane interview (2010): Rabbi Kahane interview with Raphael Mergui and Philippe Simonnot. <https://rabbikahane.wordpress.com/2010/08/25/rabbi-kahane-interview-with-raphael-mergui-and-philippe-simonnot/>. Lekérdezve: 2011. május 2.

- Kiener, R.C. (1997): "Gushist and Qutbian Approaches to Government: a Comparative Analysis of Religious Assassination." *Numen* 44(3): 229-241
- Leggewie, C. (1990): *Multi-Kulti. Spielregeln für die Vielvölkerrepublik*, Nördlingen.
- Nickens, M. (2005): *Who Thought of That Name?* christiantimelines.com, <http://www.christiantimelines.com/Fundamentalism.htm>. Lekérdezve: 2016. május 16.
- Qutb, Sz. (2014): "Útjelzők". In: Simon R. (2014): *Az iszlám fundamentalizmus. Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig*. Budapest: Corvina Kiadó 274-415.
- Radtke F-O. (1997): "Az idegenség konstrukciója a multikulturalizmus diskurzusában" In: Feischmidt M. (szerk): *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium: 39-46
- Religious Tolerance: *Attacks on Muslims by Conservative Protestants: Graham, Hinn, Falwell, Robertson, Swaggart and Baldwin*. http://www.religioustolerance.org/reac_ter18b.htm. Lekérdezve: 2016. május 2.
- Rostoványi Zs. (1999): "Globalizáció avagy civilizációk és kultúrák harca?" *Külpolitika* 5(1-2): 3-45.
- Rostoványi Zs. (2002): "A civilizáció(k) globalizálódása avagy a globalizáció (de)civilizálódása?" *Magyar Tudomány* 67(6): 785-799
- Rostoványi Zs. (2004): *Globalizáció és civilizáció(k). A "glokalizálódó" nemzetközi rendszer civilizációs-kulturális elemzése, különös tekintettel az "iszlám versus Nyugat" szembenállásra*. Budapest: MTA doktori értekezés
- Rostoványi Zs. (2015a): "Iszlám(ok) és iszlamizmus(ok). Válaszadási kísérletek a globalizáció kihívásaira." *Rubicon* 26(279)
- Rostoványi Zs. (2015b): "Iszlamista offenzíva?" *BBC History* 5(12)
- Said, E.W. (2000): *Orientalizmus*. Budapest: Európa Könyvkiadó
- SETA (2016): *European Islamophobia Report 2015*. SETA Foundation for Political, Economic and Social Research
- Shahak, I. és Mezvinsky, N. (1999): *Jewish Fundamentalism in Israel*. Pluto Press
- Simon R. (2014): *Az iszlám fundamentalizmus. Gyökerek és elágazások Mohamedtől az al-Qáidáig*. Budapest: Corvina Kiadó
- Simon R. (2014a): *Az iszlám fundamentalizmustól az iszlamizmusig. (Szintéziskísérlet)*. In: Simon R. (2014): 5-96.
- Simonovits, B. (2015): *Attitudes towards refugees, asylum seekers and migrants. First results*. Budapest: TÁRKI Social Research Institute, www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20151203_refugee.pdf. Lekérdezve: 2016. január 20.
- Simonovits, B. és Mernát, A. (2016): *The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary*. Budapest: TÁRKI Social Research Institute http://www.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160330_refugees.pdf. Lekérdezve: 2016. május 30.
- Sprinzak, E. (1986): *Gush Emunim. The Politics of Zionist Fundamentalism in Israel*. Published by The American Jewish Committee, Institute of Human Relations. http://eagle.orgfree.com/alabasters_archive/zionist_fundamentalism.html. Lekérdezve: 2000. október 1.
- SPLC (2009): *Jewish Defense League*. <https://www.splcenter.org/fighting-hate/extremist-files/group/jewish-defense-league>. Lekérdezve: 2010. május 2.
- SPLC (2010): *Aryan Nations*. <https://www.splcenter.org/fighting-hate/extremist-files/group/aryan-nations>. Lekérdezve: 2012. május 2.

- SPLC (2015a): *Age of the Wolf. A Study of the Lone Wolf and Leaderless Resistance Terrorism*. A Special Report. Montgomery, Alabama: Southern Poverty Law Center
- SPLC (2015b): *Aryan Nations Quickly Fading into Racist History*. <https://www.splcenter.org/hatewatch/2015/12/17/aryan-nations-quickly-fading-racist-history>. Lekérdezve: 2016. május 2.
- START (2016): “Twenty-Five Years of Ideological Homicide Victimization in the United States of America” U.S. Department of Homeland Security: *Report to the Office of University Programs, Science and Technology Directorate*. . <https://www.start.umd.edu/>. Lekérdezve: 2016. május 2.
- Terrorism 2000/2001. US Department of Justice, Federal Bureau of Investigation. <https://www.fbi.gov/stats-services/publications/terror/terrorism-2000-2001>). Lekérdezve: 2010. május 2.
- TÁRKI (2007): *Nőtt a “pirézekkel” szembeni elutasítás*. <http://www.tarki.hu/hu/news/2007/kitekint/20070308.html>. Lekérdezve: 2010. május 2.
- TÁRKI (2015): *Magyarország jobban teljesít: csúcson az idegenellenesek aránya – derül ki a TÁRKI 1992 óta végzett kutatásának adataiból*. http://www.tarki.hu/hu/news/2015/kitekint/20150505_idegen.html. Lekérdezve: 2010. május 2.
- Wagner, R. (1999): “Bizánc felrobbant hídjai” *Magyar Lettre Internationale* 33: 29-31